

89/2

1922

ქართული
ბიბლიოთეკა

წმ. სიმონველოს.
მწერალთა: ანაწერის.
ყოველპირეული.
სახელოვნო-სალიტა:
რატურო: ჟურნალი.

ნ^ა 1

1922წ.

ბუილისი:

გალავთონ ცაშიბუ
ლელ დიაჩული
გალავთონ ცაშიბუ
კოწია გამსასურდია
იჩავლი ცთავაბუ
მოსე თლიბუ
თხიპ შატლუშაიი

ზამთარი
უცნაური მთხრობები: მუ და ჩუმი თხი მუ
პოეზია უპირველეს ყოვლისა
იმპრესიონიზმი თუ ექსპრესიონიზმი
ნიკო აერთსმანაშვილი
ქართული მსაფერებო
ყდა და ღერბი

ბიბლიოგრაფია
სკოლუგნების მაციაბუ

დგება თეთრი დღეები,
რიდების სეზონი;
გაჩნდნ ორხიდეები
ყოვლად უმიზეზონი.
ლაყვარდების კიდეო,
დაბურულო ზმანებით,
ლოურჯო მონტევიდეო
ვიწრო ხელთათმანებით;
სულში ნისლის ტბებია
და ქაოსის მხატვარი,
სადაც ველარ თბებიან
ფრთები ნამკათათვარი.
სად ოდესმე მეოცნებე აფრებით,
ათასფერი იმედით და ზაფრებით
აგასჭერის მიმოქროდა ხომალდი
მეზღვაურის სულთან გათანაბრებით.
როგორც ზვირთთა ქაფიანი მოდება,
ფაგოტების მიტაცებდა გოდება
მაოცებდა უმძლავრესი მუსიკა
თმას მიწეწდა ქარის გამაზროტება.
დატვირთული მრავალ უამიდობით
კიდევ დიდხანს ვიქანავევ კიდობნით,
აღტყა უვილის ოროისა,
სამუდამოდ, სამუდამოდ...
ის ირღვევა, ის ოცნება ბერდესა
და ხომალდი ნაპრალებთან ჩერდება
საიდანაც მარად ესმის მსოფლიოს
ზეცის ნგრევა, მიწის გადაფერდება.
ხომალდს მიყვება თოვლის მადონა
და ყვავილები გიიადონა.
შენთვის გაეკრა ჯვარზე იესო
სულო, ქაობზე უნოტიესო.
იდუმალია ჩვენი სერობა,
და ღამეების აღმაცერობა,
რომ ოცნებები ცეცხლით გალესო
სულო, იმ ცეცხლზე უმხურვალესო.
დღეთა სინაზეს ედება კორძი...
ესე არის სისხლი, ესე არს ხორცი
და იდუმალი ლოცვა ბაგისა,
სულო, ლაყვარდზე უსპეტაკესო.
ვარსკვლავი იგი—ფიქრთა საგანი
ერთი უმრავლეს ვარსკვლავთაგანი
აელვარებდა ცაზე ოდესმე
სულო, დემონზე უბოროტესო!

მე და ჩემი ორი მე

ეს რამდენიმე დღეა რაც საკვირველი რამ მემართება. სასწაულისებური რაღაც ხდება ჩემში. საღამოობით—თითქმის ყოველ დღეს—ორნაირი ჩემი მე მომეგვლინება ხოლმე და, თუმცა არც ერთი მათგანი არა ვარ, მაგრამ თითქმის ჩემს თავს მაინც ვგრძნობ!

არ შემიძლია სასწაული ვიწამო, მაგრამ არც ის შემიძლია, რომ ფაქტები უარყო. —დიდს ტანჯვასა და ვაებაში ვარ. ვერაფერი გამიძევებია, ვერცა რას მიმხდარვარ!

ძალიან ცუდად მენიშნება ეს გარემოება. მეშინია, წლის დასასრული რომ არის, ჩემიც არ იყოს მეთქი.

ერთი ჩემი მეთაგანი დაახლოვებით კი მგავს, ხოლო მეორე დიდად განსხვავებულია. იქნება ეს უკანასკნელი შორეული წარსულის, ან უფრო შორეული მომავლის სახეა ჩემი. ყოველ შემთხვევაში დიდად უცნაური რამ კი არის. —ვერაფრისათვის შემიდარება. —უცხოა, მაგრამ მაინც.... ჩემი მეა...

და აი, ეს უცნაური მე მოუახლოვდება პირველსა და ეტყვის:

„უნდა შეგქამო, ჩემო ძამიკო!.. მზად იყავი!“

რა თქმა უნდა, ეს დიდად საკვირველი რამ არის. გაუგებარიცა... მაგრამ ფაქტია!..

გულწრფელად ვამბობ:

„ღმერთი მაინც მწამდეს!“

* *

ამდენი ხნის კაცი ვარ და მსგავსიც კი არასოდეს მომხდარა ჩემში.

არც ჩემი მოდგმის შინაურ მატთან ახსოვს ასეთი რამ გვარში.

მართალია, ბიძაჩემი ხან-და-ხან ძალიან უცნაური იყო ხოლმე, მაგრამ მის შესახებ მაინცა-და-მაინც არაფერი გამიგონია ისეთი, რომ ამ ჩემს უკანასკნელს ამბავს დავუკავშირო.

ჩემს უფროს ძმას კი უთქვამს ჩემთვის ცრუბელ:

„ბიძაჩემს ღამ-ღამობით ვილაღ სტუმარი დაუდის საიდუმლოდ. საკვირველია, რომ ვერც მის მოსვლასა და ვერც წასვლას შენიშნავს კაციო!“

თუმცა, იქნება, ვცდებოდე და ჩემს ძმას სხვანაირად ეთქვას ჩემთვის...

ვერაფერი გამიგია!

მინდოდა კი დამევიწყნა ამ წამავალ წელთან ერთად ყოველი შფოთი, კოშმარი... —ერთნაირად განწმენდილ —განსპეტაკებული შევსულვიყავ ახალი წლის წილში, მაგრამ...

აი, გუშინ რომ წარსული წლის უკანასკნელი დღე იყო, გუშინდელი საღამო:

დიდი მზადება ახალი წლის საზეიმო შესახვედრად. ხალისი დიდისა და პატარასი... გეგმები მილოცვა —მოლოცვისა და გოზინაყები, ხაჭაპურები...

ანაზდეულად ყურში ჩურჩული მესმის:

„თუ შეიძლებოდეს, გვნახე ერთის წუთით... შენს ოთახში ვართ და შენ მოგელით!“

ეს ერთ-ერთი მეა ჩემი.

მეწყინება უჩინრად, მაგრამ მყისვე შევდივარ ჩემს ოთახში.

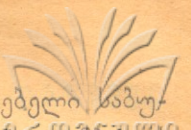
ორივე ჩემი მე იქ დამხვდება.

„კარგია რომ მოხველ!“ მეუბნება ჩემი უცნაური მე. „უკანასკნელად ვაცხადებ, რომ ამ საღამოს ყოველ მიზეზს გარეშე უნდა შეგქამო ჩემი ძამიკო! დაყოვნება არ იქნება! ახალი წლის ცხოვრებაში მას ფეხს ვერ შევადგმევინებ.“

ამას რომ იტყვის ისეთნაირად შემომხედავს, თითქო თავად მეც „ძამიკოს“ ბედსა მწევსო...

საშინელი შიშის ეკლები დამიჩხვლეტენ ტანსა და სული ჩემი ძალისაგან დაიცლება.

„რა ამბავია? — ვიტყვი და იქვე ჩავიკეცები.“

„ის ამბავია, ძმავე, რომ თქვენ ცხოვრებაში არა სწერიხართ! ამ ქვეყნად საცხოვრებელი საბუ-
თი არა გაქვთ! ამიტომ სიკვდილიც უარყოფსთ!.. მეონი ადვილი გასაგებია, თუ ~~მეონი~~ ^{მეონი} ~~მეონი~~ ^{მეონი}
ისეთი არსებისათვის კი, რომელიც არც ცხოვრებისაა და არც სიკვდილისა, არსებობს მხო-
ლოდ ერთი გზა, სახელობრ ის, რომ მე უნდა შევქამო! მორჩა და გათავდა!

„ეს გაუგებრობაა და მეტი არაფერი!—ამბობს დაშინებული მეორე მე და ჩემსკენ მოიწევა.
„შენთვის შეიძლება გაუგებრობა იყოს! ყველამ კი იცის, რომ ცხოვრების საბუთად გამოდ-
გება მხოლოდ ჭამა... ჭამა მსგავსისა, —ჭამა პირდაპირი და გაბედული. ვისაც არ შეუჭამია,
ის უთუოდ თითონ შესაქმელია. ხოლო თუ არც შეუჭამია და არც შეჭმულია, სჩანს, არც
შემჭმელად ვარგა და არც შესაქმელად!—გაუგებარი აქ რაა? თქვენ ხომ ამდენი ხნის განმავ-
ლობაში ვერავინ შეგიჭამიათ? ვერც თქვენ შეუჭამიხართ სხვას! უთუოდ ამისი მიზეზი ის
არის, რომ არ ვარგხართ... მორჩა და გათავდა! ბევრი სალაპარაკოც აქ არაფერია! თქვენ-
თვის ის ლა დაჩენილა, რომ მე შეეჭამოთ!..

„შეუძლებელია!.. ჩვენ არ გვესმის ასეთი აზროვნება“!

„გაიგეთ ახლა მაინც, რომ თქვენი არსებობა არალეგალობა არის, ვინაიდან ცხოვრებას არ
ნებავეს თქვენი თავი, ხოლო სიკვდილის მიერ უარყოფილხართ! სიკვდილსა და ცხოვრებას
შუა კი ადგილი არ არის!.. ასეა საქმე და კეთილინებეთ მოემზადოთ... ერთი... ორი..
„მოითმინეთ... მცირე ხანს მოითმინეთ, პატივცემულო ჩემო მეორე მეო! უნდა გაგაფრთხი-
ლოთ, რომ ჩვენის შეჭმით თქვენ შესჭამთ თქვენ თავსაც...“

„ღილაც! ეს მე კარგად ვიცი! სამწუხაროდ მეც თქვენი კერძი ვარ... სული და ხორცი!
ის გვასხვავებს მხოლოდ, რომ ჩემი შეგნება არ ურიგდება არარაობას და საკუთარი თავის
შეჭმის წინაშეც კი არ შედგება, ოღონდ კი ბოლო მოეღოს ამ საცოდავსა და სამარცხ-
ვინო არალეგალობას!.. კმარა, ვამბობ, ამდენი მასლაათი! ისედაც საშინელად მეზიზღებით,
რომ ზედმეტად არ შემეზიზღოთ თქვენთან სჯა-ბაასით!.. ერთი... ორი“...

„გთხოვთ მოითმინოთ... გთხოვთ...

„სამი!“

გაისმა ძველად და ჩემი მეორე მე თვალის დახამხამებაზე პირში ჩაუჭარდა იმ საშინელსა.
წამი და იგი აღარ იყო საცოდავი!

„ვაიმე!—ძალაუნებურად წამოვიკივლე.—რა დროს მოვესწარ-მეთქი!“

ჩემმა საკვირველებამ კი კმაყოფილი სახით მიისვ-მოისვა ენის წვერი ტუჩებზე. ჩახველა ერთიც
და ზიზღით ამოაფურთხა.

„აგრე!—ჩაილაპარაკა. მოკლედ გაიარ-გამოიარა და მოულოდნელად:

„შენი ჯერია, ვაჟბატონო!—შესდგა ჩემ წინ და ისე შემომძახა—შევეჭამე მერჩვენა.

„მე... მე...“

„თუ გინდა შენ შემეჭამე მე, ჩემო ძამია!.. ეს სულ ერთია!“

„როგორ?... არ შემიძლია... მოითმინე... თუ...“

„მაშ, პირდაპირ: სამი!“

და უმაღლესი პირში ჩამიგდო... გაისმა ხრამა-ხრუმი და ვიგრძენი, რომ აღარ ვიყავ.

კვლავ გააყოლ-გამოაყოლა ენა ტუჩებს, კვლავ ჩახველა და გამოაფურთხა.

„მადლობა ღმერთს, რომ მონღლება არ დამჭირდება ამ საძაგლების!—ესა სთქვა და მოწყდა
მის ადგილს, გაიშალა იატაკზე და მალლა ამართა ფეხები. მერმე მოლუნა ისინი, მიიტანა
პირთან, ჩაიწყო შიგ და დაუწყო ჭამა. სულ მცირე ხანში ტანიც ზედ მიაყოლა. თავამდის
რო მივიდა, შეჩერდა...

ხოლო ახლა თავმა იწყო გადიდება. გადიდდა, გადიდდა... ისე გადიდდა, რომ ყოველნაირი
სახე დაჰკარგა.

უცებ:

„ყლაპ!“—გაისმა თოფის ხმასავით და ყოველივე გაჰქრა!

სადღაც ვიგრძენი სიცალიერის უფსკრულის დამკვიდრება...

გავიარეთ 1921 წელი, ეს ფანტასტიური კიბე მრავალი საბედისწერო და საშიშარი საფეხურებით. ქართველმა პოეტებმა იგრძნეს მაინც ფონი, რომლებზედაც უნდა ჩატარებულიყო ჩვენი ახალი ხელოვნების დიდი მისტერია. მივდიოდით რა მომავალ საუკუნეთა დღესასწაულზე, გვევალე-ბოდა ყოფილვიყავით მათი პლანეტარული ქაოსის ნამდვილი გამომხატველი ერთი მხრით, და ნაციონალური სახეების მძებნელნი მეორე მხრით. გასული წელიწადი არ იყო სანატრელად ტკბილი, რომ ენაზე დაედნო რომელიმე მეთავე საუკუნის წელიწადს, მაგრამ არც იმდენად მწარე იყო, რომ მის მოახლოვებისთანავე ტკივილებით გაბრუებულიყავით. ჩვენც ისე რო-გორც მთელმა კაცობრიობამ განვიცადეთ ეს ტკივილები, რომ კიდევ უფრო მძიმე მდგომარეო-ბის დროს შევიძლოთ მათი სიტყვა უთქმელათ ატანა. გასული წელიწადი დემონიურად მიუძ-ლოდა წინ მრავალ სამელოვიარო პროცესებს და აქ დიდი მწუხარების გამო ხშირად გივიწყ-დება შენ, პოეზია, საკუთარს თვალს მომავალისაკენ. 1921 წელს აკლდა ეს ცალი თვალი, მაგრამ ის მან განგებ დაიბრმავა, რათა მეტი სიძლიერე მისცემოდა მეორე თვალს. ამნაირი გარეგნობით იგი ნამდვილი მეფისტოფელი იყო მარაოებით მოსიარულე რომანტიულ, ფერუ-მარულიან სხვა წელიწადთა შორის. ქართველმა პოეტებმაც ყველაზე კარგათ იცოდნენ, რომ ბედნიერების მოსაპოვებლად სრულიად საჭირო არ არის ყველა გამვლელსა და გამომვლელს ასიამოვნო. გვეზიზღებოდა ყოველგვარი შემთხვევითი საქმე, რადგანაც მრავალი გამოცდილე-ბით დავიტვირთეთ, გონებამახვილი ერუდიტები შევიქენით; მართალია—შეუბრალებელი მოსა-მართლე ვიყავით წარსულის და სასჯელისთვის ექმნიდით სრულიად ახალ კანონებს, მაგრამ ვცდილობდით არ დაგვეტოვებია სამართლიანობის საზღვრები. წარსულის მიერ დალუქულ ძვირფას ფოლიანტებს არ ვხსნიდით, არ გვინდოდა მათი შეურაცხყოფა, მაგრამ ლუქასწილ რელიკვიებს არასდროს ხელახლა არ ვბეჭდავდით. პოეტები სვამდნენ საუკეთესო ღვინოს, წარსუ-ლისაგან გადარჩენილს, მაგრამ თვალყურს ადევნებდნენ თავიანთ თავს, რომ ღვინო არ მოკი-დებოდათ; მათ ყოველთვის ახსოვდათ მოვალეობა და აწუხებდათ მხოლოდ ის გარემოება, რომ ჩვენი საუკუნე არც ვალდებუნიხდით, არც თავდებათ უდგება ვისმეს მევაღეების წინაშე. აი მე-XIX საუკუნეც მან მე-XX საუკუნეს საჩუქრათ მოართვა მხოლოდ ერთი ზარბაცი ცხენი, ჩვენს საუკუნეს-კი გაქანებული მერნები, „ლურჯა ცხენები“ სჭირდება. ეხლა ეს მერ-ნები დგანან ახალი ეპოქის კარებთან და უცდიან გაბედულ მხედრებს. საქართველოში მხო-ლოდ ეხლა გვიხლოვდება სივრცე, შემოკლებული გიგანტიური ნაბიჯებით: რადიო, უმავთუ-ლო ტელეგრაფი, აერო, ავტო! მათი საშვალეობით საკითხი, რომელიც ეხლა ირჩევა ვერსალ-ში, სამკედრო-სასიცოცხლო საქართველოსთვისაც. იგია ფონი, რომელზედაც საქართველოს ახალი პოეტი და ახალი გმირი შექმნიან ახალ სიმღერებს, ახალ პოეზიას.

აქ პოეზიისთვის გაშლილია მეტად დიდი ასპარეზი. წარსულს ნურავინ თვლის უმნიშვნელოდ დაკარგულად: იმ უძველეს ღვინოსავით გამომდგარი ტრადიციის საფუძველებზე, მასში ჩაცვე-ნილ ნაძირალების ქიმიურად განადგურების შემდეგ შეიქნება ახალი პოეზია, ძველი რომან-ტიზმის განახლებული სულით (რომანტიზმი ყოველთვის იყო, არის და იქნება ხელოვნების ერთ უმთავრეს თვისებად) მოიფინება იგი მუსიკის სინათლითა და ფერადებით, აივსება ახალ-გაზრდული ძლავამოსილებით. მართალია ჩვენმა დღეებმა არ იციან ნიუანსები, მაგრამ თანამედრო-ვეობა აქანდაკებს თავის ხელოვნებას უშიშარი ხელებით, რომელიც გააოცებს ქვეყანას უდიდესი გმირობისა და რაინდობის მაგალითებით. ჩვენ ყოველთვის ყოფილვართ ხალხთან, მაგრამ მომა-ვალში მეტი სითამამით უნდა ვტრიალებდეთ ხალხში. იქ დაგროვილია უმრავლესი გრძო-ბები: წყურვილი სიყვარულის, წყურვილი ოცნების, ჩვენ მივმცემთ ხალხს ყველაფერს კეთილ-შობლიურს, ახალ ეთიკას, ახალ წინასწარმეტყველურ განათებას პრობლემებისას. ჩვენ იქ მოვ-ნახავთ ახალ ადამიანებს, რომელთაც ეზიზღებათ ყოველივე არაესტეტიური და მახინჯი, სწყუ-რიათ თვითონ გადაიქცნენ ხელოვნების ნაწარმოებათ. ჩვენი დაახლოება ხალხთან გვაჩვენებს,

როგორი სიხარბით ეწაფება იგი ყოველგვარ მხატვრულ სიტყვას. ხალხის სახელით ეწაფება უარყოფით კაფე-მანტანების პოეზია, იგი დამახასიათებელია საშინლად დაცემის მდგომარეობისა, ღვინოსა, ღვინოსა. აქ პოეზია ხდება „სკანდალების“ ხელოვნებად, ისეთი ხალხის გამართობ-
ლათ, რომელთაც არავითარი მორალური იდეოლოგია არ ახასიათებს. სრულიად უნდა გავთავი-
სუფლდეთ აგრეთვე იმ კონსერვატიზმისაგან, რომლითაც ნაწილობრივ შებოქილია თანამედროვე
შეგნება პოეზიის. უნდა მოინახოს ახალი რიტმი სიტყვის მოძრაობისთვის და ერთი წამითაც
არ უნდა დავივიწყოთ, რომ ქართულ პოეზიას აქვს თავისი ცხოვრება, თავისი ისტორიული
პროცესი. გასული წლის განმავლობაშიაც შეფოთიანი საქართველო ოცნებობდა იმ დროზე:
როდესაც მას შეეძლებოდა ცხოვრება პოეზიის უმძაფრესი ცხოვრებით, ამქვეყნიურ სიმდიდ-
რედ ჩათვლიდა თავისსავე სულის და იქნებოდა დასახლებული მხოლოდ ღირსეულებით. ამნაირად
იგი არ ეძებდა მას, რის მოპოვებაც შეუძლებელი იყო: ნამდვილი პოეტები იყვნენ ხალხში და
იცოდნენ, წინასწარვე გაზომილი ქონდათ თავიანთი მიზნები, შედიოდნენ რა ახალ ტაძარში, არ ცდი-
დნენ მას, რაც დაცდილია, რასაც ამბობდნენ სიტყვით, ასრულებდნენ საქმითაც და ყველაფერი
ნათლად ამტკიცებდა ასეთი გამოსვლის თანამედროვეობას. საუკუნე მომწიფებულია მათთვის.
ვინც მიდის ხალხში, საუკუნე გათენდა მათთან ერთად და მათთანვე ჩაცხვენება.
ქართველ პოეტებს სწყუროდათ მსოფლიო ხელოვანთა შეერთება. სურდათ ემღერათ ხელოვ-
ნების მსოფლიო ინტერნაციონალი, რომ ამ კოსმოპოლიტური მესხივით წაეშალათ საზღვრები
გუშინ და დღეს მეომარ ერთა შორის. ეხლა ეს მორიგ საკითხთაგანია.
ქართველ პოეტებს ისე, როგორც ყოველთვის, არც გასული წლის განმავლობაში აუღლიათ
უღირსთაგან გადმოსროლილი ხელთათმანი
რადგან საუკუნეების განმავლობაში თვლიდნენ სიამაყეს სიკვდილზე უმაღლესად, ღიღებდნენ ამა
სოფლისას თვლიდნენ ამაოებათ და ახსოვდათ მხოლოდ ღიღება—მარადისი.

ქვეყნის მშენებლობა

იმპრესიონიზმი თუ ექსპრესიონიზმი

იყო დრო, როცა ქართული ლიტერატურა აღმოსავლეთის კულტურათა უმეშველო გავლენ-
ას განიცდიდა.

იყო არაბული, სპარსული, ბიზანტიური ეპოქები ჩვენს მწერლობაში. ალექსანდრე ქავჭავაძეს
მოუხდა სპარსული ზონის დასრულება. მანვე მოასწრო რუსული ციკლის დაწყება ქართულის
მწერლობაში, ეს ციკლი დაასრულა და ამოწურა მისმა დიდმა სახლისკაცმა ილია ქავჭავაძემ,
თუმცა დღესაც არსებობს საქართველოში ერთი ფლანგი მწერლობისა, რომელიც რუსული
ციკლის წარმომადგენლად ჩათვლებიან, მაგრამ ილია ქავჭავაძის სიკვდილიდან ახალი ეპოქა
დაიწყო. როგორც კი ეს დიდი მუხა ქართული აზროვნებისა და მწერლობისა გრილით
წაიქცა, პორიზონტზე გამოჩნდა მთელი პლეადა ახალი თაობისა, აღზრდილი ძველ ნაცად
ნიადაგზე, მაგრამ სავსებით ახალ მიმართულებით იშვერდა ხელებს ეს ნორჩი თაობა.

ეპოქას ხსნიან ალექსანდრე შანშიაშვილი და იოსებ გრიშაშვილი. ეს ორი ბრწყინვალე დიოს-
კური ქართული მწერლობისა. მათ შორის განმარტებით სდგას გალაკტიონ ტაბიძე.

ა. შანშიაშვილი თავის იასონ და რენოტი ცდილობს განახლოს უძველესი ტრადიცია ქარ-
თული ლიტერატურისა. გზა ძველ ჰელიენისტურ სამყაროებსკენ მავალი. ეს ძლიერი ცდა
იყო, მაგრამ მის შემდეგ არავის გადაუდგამს ნაბიჯი ამ მიმართულებით.

ეს იყო მეოცე საუკუნის პირველ ათეულში. ამ ხანებში ევროპაში ბატონობს იმპრესიონიზმი,
ანუ სეიმბოლიზმი. ომამდის ჩვენს ლიტერატურაში სეიმბოლიზმის გამოძახილი კანტი-კუნტად
ისმოდა. ომი ისეთი დიდი კატასტროფა იყო ევროპიულ ადამიანობის ცხოვრებაში, რომ მან
მთელი აზროვნება შეარყია და გეზი შეუცვალა მას.

ყოველ ეპოქას თავისი მმართველი იდეები მოეპოვება, ლიტერატურაც, რამდენად იგი იპოვებს სულისკვეთების გამომხატველია, უთუოდ მატარებელია ამ მმართველი იდეებისა. იმპრესიონისტულ-სეიმბოლისტური ქროლვა ორი გზით მოდის საქართველოში, ერთი რუსეთით, მეორე ევროპით. იწყება ქართველ მწერალთა ღარიბობად წასვლა ევროპას. ეს აქამდის უჩვეულო ამბავი იყო. ხოლო უკანასკნელმა ხუთი წლის ომიანობამ საქართველო სრულიად მოსწყვიტა ევროპას, ახალი თაობის ლიტერატურას ამ ხნის განმავლობაში ახალი იდეების ნადენი არ მიუღია.

გასული საუკუნის მიწურულში ევროპაში, განსაკუთრებით საფრანგეთსა და გერმანიაში იმპრესიონიზმი-სეიმბოლიზმი უკვე ამარცხებს საბოლოოდ ნატურალიზმს. უკანასკნელს შეეცვლება ნეორეალიზმი. საფრანგეთში იმარჯვებს სეიმბოლიზმი, გერმანიაში ანალოგიურ ლიტერატურულ მიმდინარეობას ნეორომანტიზმს უწოდებენ. დასავლეთში ლიტერატურას იდეურად ფილოსოფია ჰკვებავდა მუდამ.

ნატურალიზმი თუ სპენსერის, ტენის და ვუნდტის მექანიკური ფილოსოფიით იკვებებოდა, ნეორომანტიზმს იდეურად ასაზრდოვებდა ერთის მხრით არტურ შოპენჰაუერი, მეორეს მხრით ფრიდრიხ ნიცშე.

ჯერ კიდევ მეოთხმოცდაათე წლებიდან იწყება ახალი და ძლიერი ლაშქრობა ნატურალიზმისა და რეალიზმის წინააღმდეგ. ამ ლაშქრობის მთავარი სარდლებია: ნიცშე, დ'ანჟენიო, იენს პეტერ იაკობსენ, ვერლენ, ბოდლერ, მალარმე, რემბო, ეს ევროპაში, ხოლო ლამანშს გადღმა ოსკარ უაჟლი. ყველა ამ ლიტერატურულ ლიდერებს ერთი რამ აერთებდა ეს იყო ბოდლერის: *L'horreur de la vie et l'extase de la vie.*

ნიცშესთვის ყველაფერი ბატონებისთვის, სულის არისტოკრატებისთვის, უნდა ყოფილიყო. სახელმწიფო, მორალი, ერი თუ ლიტერატურა. ყველა და ყველაფერი რჩეულთათვის. ამიტომაც სეიმბოლისტების ხელოვნება იყო ხელოვნება რჩეულთაგან—რჩეულთათვის. ასე რომ 20 წლის რემბო არაფერს წერს, რათა ადამიანების ჯოგს არ გაუმხილოს თავისი ვიზიონერული გამოცხადება. ეგოცენტრიზმი ხელოვნებაში, ეგოცენტრიზმი საზოგადოებაში მორალში. ამიერიდან ბუნება ღვთაებრივი სახელოსნოა, როგორც, ასპარეზი დიადი და იდუმალი მისტერიებისა, არამედ ბუნება უსულო კონგლომერატია ძალთა და სტიქიონთა უაზრო, უსტილო და უსულო აბსურდი. ბუნება მტერია სულისა და კულტურისა. ამას ჰქადავებენ საფრანგეთში ვერლენ, ბოდლერ, რემბო, გერმანიაში სტეფან გეორგე და მისი „ფურცლები ხელოვნებისათვის“. ნატურალიზმი ბუნებასთან ახლოს მისვლას, მისგან სწავლას გულისხმობდა, სეიმბოლიზმი ბუნებისგან განტოლვას, ბუნებასგან სულობაში გაქრას.

ნატურალიზმი ადამიანურ საზოგადოებაში ადამიანურ ცხოვრებას ეტრფოდა, სეიმბოლიზმისათვის ადამიანური საზოგადოება ღირსიც არ არის რომ პოეტი მასში დაეტიოს, ამიტომაც სეიმბოლისტი მწერლები თავის ღირსებად სთვლიან რომ ისინი როგორც საზოგადოებრივ, ცხოვრების კანონების ურჩინ ხშირად ციხეებისა და სულით ავადმყოფების თავშესაფარს ესტუმრებიან (მაგ. რემბო, ვერლენი, მოპასანი და სხ.).

ნატურალიზმი განსაზღვრული ერის ლანდშაფტსა და სულიერ ნივთს გამომხატველი იყო, ხოლო სეიმბოლიზმი ეკზოტიურ ლანდშაფტებსა და სივრცეს ელტვის.

ამ შკოლის მწერლებს ხელოვნური სამოთხეები აქვთ, ხელოვნური ბაღები, ოსკარ უაჟლის და სტეფან გეორგეს—ოცნებით შექმნილი.

ჰუესმანის „A Rebours“-ში პოეტი ცბიერობს იდუმალ კოშკში, რომლის ერთი დარბაზი მორთულია ვით „გემის კაჟუტა“. იქვე მოწყობილია საოცარი საკანი ბერისა, „აბზენტის ორდელით“.

სეიმბოლისტებისთვის ქვეყანა ორ შეურიგებელ ბანაკადა გაბოილი: ხელოვანნი და ფილისტერნი. (ეს მცნება ფილისტერისა მათ ნასესხები აქვთ, ნოვალის-ტიკის რომანტიულ ლექსიკონიდან!)

Tertium non datur!

ყველა ფილისტერია, ვინც ხელოვანი არაა!

აქამდის მწერალს მთელი ქვეყნის ტანჯვა აწუხებდა, ამიერიდან იგი მხოლოდ თავის თავს ჰხედავს. მას მხოლოდ თავის სულის ტკივილები ახსოვს.

ხელოვანი თავის თავს უწოდებს „ავადმყოფ ბავშვს“. ეს იყო fin de siècle.

დასასრული საუკუნისა.

„ჩვენა ვართ მგოსანნი დაღუპვისა, მწუხრისა, დანთქმისა. ეუბნება ვერლენი რუდოლფ ლოტარს პარიზში.

მგოსანნი დეკადანსისა.

ცხოვრება დათრობა უნდა იქნას.

დათრობა და დატკობა, ამ კულტს საუკეთესო გამომხატველი გაუჩნდა ღ'ანუნციოს სახით. ღ'ანუნციო ისეთივე ლოთია სიტყვისა და აბზენტისა, როგორც იყვნენ მისი ფრანგი თანამოკალმეები; აღზრდილი ვაგნერზე და ნიცშეზე ღ'ანუნციო თვალსაჩინო გამომხატველია სიტყვისა და გრძნობის ლოთობის პოეზიაში.

სიტყვის ლოთობა და სიტყვის კულტი!

ამიერიდან სიტყვა და მისი ფორმა შემოქმედების უკანასკნელი კოლუმბიადის თვითმიზანი.

ღ'ანუნციოს ენა მართლაც და საოცარი სინტეზია მუსიკის, პლასტიკისა და ფერადის. იგი თქმაში და ფერადში ეჯიბრება თავის სახელოვან თანამემამულეებს ტიციანს, რაფაელს და კორეჯიოს, მუსიკა მისი მათრობელი სიტყვებისა თავისი ვულკანიური სიმძიმით და მოქნევით კვალ და კვალ მისდევს მის შეუღარებელ გერმანელ მანსტროს რიჰარდ ვაგნერის მუსიკას. სკანდინავიაში ამ მოძრაობას ძლიერი მოლაშქრე უჩნდება იენს პეტერ იაკობსენის სახით.

მთელი ამ თაობის აღსარება იყო ვერლენის!:

De la musique avant tout chose...

Fin de siècle! დასასრული საუკუნისა და დეკადანსი. ასე გრძნობს ყოველი ავადმყოფი თაობა. მაგრამ ავადმყოფობა ხშირად ცხოვრების სიტკბოებას მოაწყურვებს ადამიანს. ავადმყოფობის შემდეგ ხშირად ადამიანი მეორე უკიდურესობას ხედება, რადგანაც როგორც პიროვნებას ისე მთელ თაობას არ შეუძლია ერთ განსაზღვრულ სულიერ პოზაში, ერთ განსაკუთრებულ მდგომარეობაში დარჩენა. ასეთია ადამიანის სულისა და მსოფლიო დინამიკის კანონი. თუ ნიცშეს მსოფლიო და ცხოვრება „ყინულოვანი უდაბნო“ იყო, ი. რომენი სწერს თავის Manuel de deifications, აქ ხდება განღმერთება ადამიანისა და სამყაროსი. ახალი ჰიმნი სიცოცხლემოსილ ადამიანისა და ღმერთშემოსილ ცხოველებისადმი.

სეიმბოლიზმმა დიდი სამსახური გაუწია მწერლობას ფორმის დასრულებით. ყოველი სტიქიონური მოძრაობა უკიდურესობას, ექსტრემალობას ეტრფის. ყოველ იდეის გამარჯვებაშივე დაკულთა მისი საწინააღმდეგო მოძრაობის გამომწვევი პირველქალა. რადგანაც აზროვნება გოეთესებური ოქროს გველია, რომელსაც ხელის მოვლებას ვერ მოასწრებ და ხელიდან გისხლტება. დღევანდელ ადამიანობისთვის საქმე წელთა სიმრავლეში როდია, არამედ განცდის ინტენსივობაში, ამიტომაც თანამედროვე სულობა განუწყვეტელ ფორმის მეტამორფოზას განიცდის.

საერთოდ სეიმბოლიზმი აღიზარდა ევროპიული კაპიტალიზმის იმ ეპოქაში, როცა სულს უმოძრაო დაობება ელოდა. დაიწყო ომი თავისი ძლიერი ტკივილებით, თავისი ენორმული განცდებით და სისხლის წვიმებით.

ერთის დაჰკვრით შეირყა და შეიცვალა ფორმატი და ჩაჩო თანამედროვე მსოფლიოს სურათისა. თავისთავად ცხადია ეს მომენტი ძალოვან გავლენას მოახდენდა თანამედროვე ხელოვნებაზედაც.

მსოფლიო სურათის და მსოფლიოს განცდის უზომო და უეცრად გაზდასთან იმპრესიონისტული-სეიმბოლისტური ხელოვნება, ასეთივე დიდი პანორამა როდია, არამედ პატარა და ნაზი

ნაუბრებში მოხილული მოხაიკა.

იმპრესიონიზმის უკანასკნელი თავშესაფარი გახდა ალოგიური, ნახტომებიანი ფუტურისტული მხატვრობის მხატვრული მემკვიდრეობის უტოპისტურ თეორიებით ესთეტიურ აბსურდამდის მივლია.

საფრანგეთში ჯერ კიდევ 910—14 წლებში საგრძნობი ხდება რენესანსური მისტიურ რელიგიური ტენდენცია როგორც აზროვნებაში ისე პოეზიაში.

ნიცშეს მოწაფე—ანრი ბერგსონი ხდება ახალი თაობის იდეური ღირებურობი, რომლის მოძღვრება ინტუიტიური ძალის გამოცხადებაზე, ერთგვარ სახარებად ხდება უახლოესი თაობისათვის. თუ სვიმბოლისტური ხელოვნება და ხელოვნური შემოქმედება უაღრესად ეგოცენტრიული იყო, ახალი თაობა, რომელსაც გერმანიაში აქტივისტები ანუ ექსპრესიონისტები უწოდეს, უაღრესად კოსმოცენტრიულია. სვიმბოლისტებისთვის, „მეობა“ იყო საზომი სამყაროსა. ექსპრესიონისტებისათვის უკუდგება, კოსმოსია საზომი მეობისა, სვიმბოლიზმი უაღრესად პასიურობას გულისხმობდა, ექსპრესიონიზმი მოძრავი ყოფის ტრეფილს. ამ ახალმა პანდინამისტურმა ხელოვნებამ უნდა გადვას ხიდი კოსმიურსა და ინდივიდუალურს, მესა და არა მეს, პიროვნებასა და სამყაროს შორის. უნდა მოიძებნოს ახალი საშუალება პიროვნებასა და კოსმიურობას შორის ჰარმონიულ დამოკიდებულების აღსადგენად.

ძველი თაობა, თაობა ვერლენისა და დანუნციოსი, თაობა იაკობსენისა და ბოდლერის, უაღრესად ეროტიული თაობა იყო, ეროსი იყო უმთავრესი სერაფიმი მათი „ინტერიორის“. სვიმბოლისტური თაობა აღვირახსნილი იყო ყოველივე ეთიურ არტახებისაგან. ახალი თაობა აეროტიულია, მისი ხელოვნება ეთიური და როგორც ასეთი უსათუოდ მეტაფიზიკური. სვიმბოლისტურ ხელოვანისათვის თვითდატკობა ეს ერთი თვითმიზანთაგანია შემოქმედ პიროვნებისათვის, ახალი თაობა უარყოფს ამ თავაშვებულ ჰედონიზმს ძველი ესთეტიკისას. ამ გზით ეს თაობა უარს ამბობს ძველი ყალიბის ყოყლოჩინა, მანია გრანდიოზათი შეპყრობილ ესთეტიკაზე. ახალი თაობა აეროტიულია იმ მხრით რომ იგი ეროტიულ მომენტში ვერა ჰხედავს ყოვლის შემცველ ძალას, არამედ ერთს, ყოველ შემთხვევაში მეორე რაღაც ფენომენს კოსმიურ ფენომენტთა შორის.

ექსპრესიონისტებისათვის სამყარო უზარმაზარი და ვრცელი ლანდშაფტია, რომელიც ღმერთმა ჩვენ კაცთა მოგვცა.

სვიმბოლიზმი უარყოფდა ყოველივე რეალობას და ამ ხელოვნებაში შემოქმედი აბსურდულ ქიშკრებს აფარებს თავს.

ექსპრესიონისტებისთვის სამყარო და ბუნება ერთი დიდი და მისტიური გამოცხადებაა.

აქედან: ხელოვნება უნდა იყოს ვიზიონერული.

ჩვენ რეალობა როდი უნდა უარყოფთ, არამედ ჩვენ უნდა შევქნათ უფრო ძლიერი რეალობა ვიდრე ყოველივე მოცემული რეალობა.

ამგვარად ექსპრესიონიზმი ხელოვანისათვის სივრცეც ვიზიონერული ფასადია სულობისა.

იგი როდი ხედავს ამ სანახაობას, არამედ სჭვრეტს მას. იგი როდი ხატავს მას, არამედ განიცდის. აქ მუშაობა რეპროდუქტიული როდია არამედ ფორმად ქმნა და განსახიერება. ამ ხელოვნებისთვის არ არსებობს ფაქტები, როგორც იყვნენ ნატურალიზმისათვის: ქარხნები, მუშები, დაზგები, ქუჩები, დიდი ქალაქის კოკოტები. ფაქტებს იმდენად აქვს მნიშვნელობა, რამდენადაც შემოქმედი მათ ჩრდილთა გადაღმა სჭვრეტს ყოველ მათგანის ვიზიონერულ სახეს, მათ ნამდვილ პირველიდებს.

ექსპრესიონისტი კოკოტებში მათ მარად ადამიანურ სახეობას სჭვრეტს, ფაბრიკებში მათ ღვთაებრივს. მისთვის არ არსებობს რჩეული და ყოველდღიური, პერსპექტივა და დეტალი, რადგანაც ყველა და ყველაფერი ბოლოს და ბოლოს ერთი დეტალია იმ დიდი ღვთაებრივი პანორამის, რომელსაც სამყარო უფლისა ეწოდება. ექსპრესიონისტი ხელოვანი ბოდლერივით ინდოეთში წასვლაზე როდი ოცნებობს, არამედ ყოველი დიდი ქალაქის მქვარტლიანს ქარხანაშია ც მონახავს ძლიერსა და ღვთიურ მისტერიას, რადგანაც მის თვალეებს გადაცლილი

საქართველოს
საქართველოს
საქართველოს

აქვს ის სიბრძნის აპკა, რომელიც თვალზე გადაკრული აქვთ ემპირიული სიბრძნით შეპყრობილ ადამიანებს.

ყველაფერი ღვთაებრივია ამ უთვალავ ფერებით მოცემულ სამყაროში. ყველაფერს აქვს ბოლოს და ბოლოს დამოკიდებულება და კავშირი ღვთაებრივთან.

არა უკიდურესი ფორმალიზმია ხელოვნება.

ელნაპერწყალი სულობისა და გრიგალი გრძნობისა ჰქმნიან ხელოვნურ გამოცხადებას. ხელოვნებასა და ღმერთობას შორის სულ ერთი ნაბიჯია.

ხელოვნების მიზნები ღვთაების კალთაში უნდა ვიგულოთ.

ექსპრესიონიზმი მარტოოდენ სტილისა და ტექნიკის საკითხი როდია, არამედ ახალი დიდი პრობლემა სულობისა.

იგი არც თუ ნაციონალურია, ფრანგული ან გერმანული, არამედ ზენაციონალური, კოსმიური მოვლენაა.

ყოველ დროში ყოფილა ექსპრესიონიზმი. როკოკო, რენესანსი, გოტიკა, საბერძნეთი, ეგვიპტე, სპარსეთი. რადგან ექსპრესიონიზმი ხელოვნური ემანაციაა ღვთაებრივი სულობის. როგორც ასეთს, მას ყოველი კულტურა იცნობდა და შეიცავდა, რამდენადაც ყოველი დიდი სტილის კულტურა, დიდი სტილის რელიგიის პირში ყოფილა მარად. ექსპრესიონიზმი იყო ხალხების ყრმისებურ მითების ტიტინში, სადაც მოთხრობილია უბიწო ჩასახვა ღმერთისა და სასწაული სულისა. ასე უპანიშადებში, მაჰაბარატაში, ჩინურ პოეზიაში, შექსპირში, შტრინდბერგში ჩრდილოს ედებში, ყველგან და ყოველ დროს.

ხოლო ამ ჟამად ეს მოძღვრება ევროპის უახლეს თაობას იპყრობს.

ყოველი ახალი სულიერი მოძრაობის შვაფი სტიქიონურია, ვიდრე იგი კალაპოტში ჩადგება. ამიტომაც მის გაქანებისა და დენის საზღვრების წინასწარ შეტყობა ძნელია. როცა ეს მოხდება, როცა სულიერი მოძრაობის პროგრამა და რეცეპტი დაიწერება, იგი უკვე მკვდარია, იგი უკვე ისევე აღდასული სულობა გახდება, როგორც რომანტიზმი, რეალიზმი თუნდაც სიმბოლიზმი, მაგრამ საქმეს არასოდეს პროგრამა და მიმართულება არა სწყვეტს. შეიძლება ძველი იმპრესიონისტი უფრო დიდი ხელოვანი იყოს, ვიდრე ახალი ექსპრესიონისტი. სიხლე მუდამ არ მოასწავებს სიკარგეს.

საქმეს ღმერთთან განდობილი ხელოვანის ძალა გადასწყვეტს მუდამ.

ძალა ღვთიურისა, ადამიანში გამოსახული, მხოლოდ ეს არის ძალა ხელოვნებისა.

ილია მჭავჭავაძე

ნიკო ფიროსმანაშვილი

დასაწყისი პრიმიტივი და დასასრული სრულსახეობა. ასეთია მუდამ ხელოვნების გზები.

თანამედროვე ქართული მხატვრობა, ჯერჯერობით, პრიმიტიულია; და თუ არსებობს ჩვენში თითო ოროლა მხატვარი, რომელთაც შეუძლიათ შექმნა კლასიური სახეების, ამით არ დახასიათდება თანამედროვე ტიპური ქართული მხატვრობა.

ერის ეპოქის საერთო კულტურული ნივთს დახასიათებას ჩვენ ვერ ვაკუთნებთ ერთს ან ორს ფენომენალურ მოვლენას, რომელთაც შეგნებით გაუსწრეს არსებულ საზოგადოებას.

როდესაც ჩვენ ვეძებთ მასალას ამა თუ იმ ხანის პორტრეტებისათვის, მის ასახავათ, — ჩვენ უნდა უშუალოდ გავდიდეთ მათ თანამედროვეობაზე. და იქიდან შევქმნათ ის, რასაც ვეძებთ. ქართული ახალი მხატვრობის ტრადიცია მხოლოდ ახლა იწყება. და თუ ვილაპარაკებთ დღეს ქართულ მხატვრობაზე უნდა ვილაპარაკოთ მხატვარ ნიკო ფიროსმანაშვილზე, რომელიც ტიპური წარმომადგენელია საქართველოს თანამედროვე პრიმიტიულ მხატვრული კულტურის, — მისმა გენიამ ამოანათა ღვინის სარდაფებიდან, როგორც ფენომენმა და გაქრა უკვალოდ.

თვით ცხოვრება ფიროსმანასი (როგორც მას ეძახიან), ჩვენ გვიხატავს ტრაგიზმით ავსილ სურათს ქართველი მხატვრისას და მის თანამედროვე, გემოვნება დაცემულ საზოგადოებასთან განა არ არის ტრაგედია საქართველოსი და მისი კულტურული დაქვეითების ის, რომ, ნიკო ფიროსმანაშვილი, გენიოსი მხატვარი—შემოქმედი, პოეტური ცეცხლით ანთებული, შემცნობელი და ამსახველი მისი ფსიხიურ და გარეგან მოვლენათა, ისე მოკედეს და უკვალოთ დაიკარგოს, რომ დღეს მისი საფლავიც არვინ იცოდეს. აი ეს არის ტრაგედია ხელოვნებისა კულტურულათ ჩამორჩენილ საქართველოსი.

ჩვენთვის დღეს ორი ერთნაირი ტრაგიული პორტრეტია: ფიროსმანა და საქართველო.

ბიოგრაფიული ცნობები დღემდე ნიკო ფიროსმანაშვილზე არავენ იცის გარდა იმისა, რომ ერთ დროს იგი კონდუქტორათ იყო. შემდეგ გახსნა სარძევე,—აქ იყო ის მოხალისე მხატვარი. შემდეგ გაკოტრდა—და მიყო ხელი „ვივსკების“ წერას. იყო კარგი მეგობარი თფილისელ სირაჯხანების. თავზეხელაღებული ლოთი. სურათებს ახატვინებდენ მიკიტნები. აძლევდენ ცოტა სასყიდელს და ასმევდენ ღვინოს (რასაკვირველია მორიგებით) ურომლისოდ მისი მუშაობა და არსებობაც წარმოუდგენელი იყო.

მისი სურათები ტფილისში მოგზაურმა ფრანგებმა შემთხვევით ნახეს სამიკიტნოში. შეისყიდეს, წაიღეს პარიზში გამოფენაზე და იქაური პრესა ფიროსმანაშვილს ქებით იხსენიებს, როგორც საკუთარი მიმდინარეობის შემქნელს და მემარცხენე ფრთის სიმაგრეს. ეს ამბავი საქართველოში უცნობი მხატვრის შესახებ პარიზიდან მოაქვთ ძმებს ზდანევიჩებს და ქართველი მოწინავე საზოგადოების ერთი პატარა ჯგუფი შემდეგ აკვირდება, რომ ქართველებს ტფილისში ერთი ნიჭიერი მხატვარი ჰყოლიათ, რომელსაც საფრანგეთში იცნობენ და სამშობლოში არა.

ამის შემდეგ იძიეს, მონახეს ის ერთი სახლის კიბის ქვეშ, სადაც მას დაედვა ბინა. აქ უხვად ეყარა ცარიელი არაყის ბოთლები და მისი საყვარელი ფერადები და შავი ფისტულოები. ამის შემდეგ იცნობს მას ჩვენი მოწინავე საზოგადოების ერთი პატარა ჯგუფი (თორემ სირაჯხანებში დიდი ხანია მას იცნობდენ როგორც „ლოთ მხატვარს“). ვერც ამ ჯგუფმა მოაშორა ფიროსმანა სამიკიტნოებს, რადგანაც მისი მუზა იქით უხმობდა.—და მართლაც. მთელი მისი შემოქმედებანი სამიკიტნოებში იყო დაგროვილი (დღესაც ბევრია).

917 თუ 18 წლის შემდეგ ფიროსმანა არვის უნახავს და დღესაც არ იცის მისი ასავალდასავალი მან, ვისაც ფიროსმანა აინტერესებს.

ასე სფინქსივით გამოუცნობელია ჩვენთვის მისი მოვლენა და მისი ყოფა.

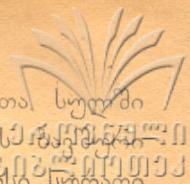
ვინ იცის ამ გზებზე ჩვენში რამდენი ფიროსმანები იღუპებიან.

შემოქმედება ფიროსმანასი არის წმინდა ხალხური და ქართული ხასიათის, როგორც სიუჟეტები, აგრეთვე ფერადები.

იგი, როგორც ნიჭიერი ხალხური პოეტი, მოხდენილი ფოკუსებით და ფერადებით მეტყველებს. პრიმიტიულია მისი შემოქმედება, როგორც ზოგიერთები უსაყვედურებენ მას,—მის სურათებში არა ჩანს ანატომია. ხშირად ირღვევა პროპორცია, მაგრამ აქ პრიმიტიულობა გენიალობის ორდენს ვერ წაართმევს ფიროსმანას.

ჩვენ ვიცნობთ პრიმიტივისტ ხელოვნებას, დაწყებული ძველი ეგვიპტიდან გათავებული საფრანგეთის ექსპრესიონისტებამდის—მართალია, პრიმიტიულია ფიროსმანას შემოქმედებაც, ხშირად თვითთელი ტიპი უშნო და ულამაზოა, მაგრამ მთლიანი სურათი იმდენად ჯადოსნური მიმზიდველობით არის შექმნილი, რომ ძალაუფლებურათ წაგართმევს ეს მუნჯი საგანი მხედველობას, თვალს არასოდეს არ მოწყინდება და არ იღლება მისი ფერადებისა და სცენების ცქერით.

აი აქ არის გენიალობა ფიროსმანასი, რომ მისი სურათები მუდამ რაღაცა მიმზიდველ ჯადოთი ეთილისმება მაკქერალის პსიხიკას. ხშირათ ფიროსმანას სურათებში არ არის რეალურ მოვლენათა ზომიერება, ხშირათ ისეთ რამეებსა ხატავს, რაც სინამდვილეში შეუძლებელია, მაგრამ ადამიანის წარმოდგენაში კი შესაძლებელია.

მისთვის სულ ერთია ყოველივე, თუ კი მის სურათებს დაამშვენებს და მაცქერალთა სულში ჩაიძირება; იგი არაფრის წინაშე არ დაიხვეს და გონებაში წარმოდგენილ სურათსა და მისი სურათი ფანტაზიით ხატავს, როგორც არის მისი აღდგომის ბატკანი და სხვა. აიღეთ მისი სურათი „ქორწილი სოფლად“, სადაც ერთ სურათზე გამოხატულია ქეიფთან შეერთებული ნადირობა, ცხენის ჯირითი, თონეში პურის სცხობა და სხვა. ან მისი „შავი ზღვა“, სადაც ზღვის გაღმით მოჩანს სახლები, ტყე, და ტყეში ისეთი ნადირობა მხეცებზე რაც სინამდვილეში წარმოუდგენელია. ამ მხრით იგი სინამდვილეთა დარღვევაში და ფანტაზიათა გადავარდნაში ძალიანა ჰგავს მისთვის შორეულს და უცნობ ლიტველ მხატვარს ჩურლიანესს; მხოლოდ იმ განსხვავებით, რომ ჩურლიანესი კოსმიური იყო ფანტაზიაში გადავარდნისას, ფიროსმანა კი ხალხური. ფერადები ფიროსმანასი არის ნამდვილი ქართული: შავი, ყვითელი, წითელი, თეთრი. ის გარკვეული მცირე ფერები, რომლიდანაც მან შეათანხმა და შექმნა ლამაზი ჰარმონიად რომლებიც მიუხედავად იმისა ფერადი არ არის სუფთა და გამსჭვირვალე, ჩვენ მზერას იგი არ ეხამუშება და სიამით ვუცქერთ.

ფიროსმანას შემოქმედების განხილვას ეს პატარა წერილი ვერ დაიტევს და ჩვენ ვეცდებით შემდეგ უფრო ვრცლათ ვისაუბროთ მასზე.

ფიროსმანას მთელი სურათები დაწერილია შავ ფისტოლოზე.

როგორც იტალიის რენესანსის დასაწყისის პრიმიტივისტი ჯიოტო (რომელიც ძალიან გავს ფიროსმანას) წინამორბედი იყო ალორძინების ხანის, რომლის შემდეგ იტალიის ფონზე გადაიშალა ის უქცნობი და წარმატცი ყვავილები, ჩვენც უნდა ვიწამოთ: პრიმიტივისტი ფიროსმანას საქართველოში უცილოდ მოჰყვება რენესანსი ქართული მხატვრობისა.

მოსა მოიქა

ქართველი მხატვრები

უწინდელ ქართულ მხატვრობას, რომელიც გამოიხატება ძველ ფრესკებში, სახარებებში, აქვს თავისი ეროვნული სახე, სტილი.

რაც შეეხება თანამედროვე მხატვრობას დაწყებულ მე 80 წლებიდან დღემდის იგი უშუალოდ დამოწმებულ ერის უგზო-უკვლო გამოძახილია ჯერ რუსეთის და შემდეგ ევროპის ზედაპირულ გავლენის. ძველი ქართული მხატვრობის კვლევა-ძიების საქმე არ იყო დაწყებული და მცირე რიცხვი ქართველი მხატვრებისა, მოკლებულნი ეროვნულ ნიადაგს, მაინც მუშაობდნენ. რაც მათ შეჰქმნეს—ეს მხოლოდ საკუთარი ნიჭით.

მხატვრობის შეგნებისათვის ჩვენი ინტელიგენცია მოუშადადებელია ეხლაც და მაშინ მე-20 საუკუნის დაწყებამდის თითქმის არავინ იყო ამისათვის მომზადებული მაშინ და მეტი წილი ეხლაც მხატვრობას აფასებენ იმდენად, რამდენადაც მათთვის გასაგებია შინაარსი. ასეთმა გარემოებამ ძალიან ჩამოაშორა ქართული მხატვრობა ტექნიკურ და წმინდა ხელოვნურ განვითარებას.

მაგრამ მიუხედავად ამისა ქართველი მხატვრების სასახლოდ მოიპოვება რამოდენიმე ნაწარმოები ყოველ მხრივ სრული და დამთავრებული. მე ამ წერილში ძალიან მოკლეთ დავახასიათებ ქართველ მხატვრებს.

პირველად გამოსულ მხატვართა შორის იყვენ: გველესიანი, ბერიძე, გაბაშვილი, მრევლი-შვილი და მოსე თოიძე, უკანასკნელის შესახებ სხვა იტყვის თავის აზრს.

გველესიანს ახასიათებდა იმ დროის მიმართულების აკადემიური ეტიუდები, რომლებშიც სიანდა უტყუარი ნიჭი და დიდ იმედებს იძლეოდა, მაგრამ სრულიად ახალგაზრდა უდროოდ გარდაიცვალა. ბერიძე, რომელიც ჩამოვიდა იტალიიდან, დაიწყო ხალისიან ფერებით ფართო მანერით ეტიუდების ხატვა, მუშაობდა ხუთ—ექვს წელიწადს გატაცებული, დახატა ძველი

ქართული თეატრის ფარდა, რომელიც ძლიერი იყო ფერების მხრივ და შინაარსითაც საინტერესო: ქართველი ქალები სალხინოდ გამოსულნი. სამწუხაროდ ფარდა დაიკარგა. აგებული მცხეთაში კერამიკის საქმის მხატვრულ განვითარებას შეუდგა, მაგრამ სიღარიბის და ყველაფრისაგან უყურადღებობის გამო იძულებული იყო მოეტყუებინა ყველაფერი და მასწავლებლად წასულიყო, გადაიყვანეს კავკავში და ოცი წელიწადია აღარავის არ უნახავს არც თვით მხატვარი, არც მისი ნაწარმოები. როგორც შევიტყეთ, ორი წელიწადია რაც გარდაიცვალა.

გაბაშვილი ძალიან ნიჭიერი მხატვარია, იყო დრო, როდესაც მთელ თბილისში ქართველთა და ყველა ეროვნების მხატვართა შორისაც განსაკუთრებული ადგილი ეჭირა და ყველა მოელოდა მის ახალ-ახალ ნაწარმოებს. მისი სურათი „ძველი მოქალაქეები“ დიდებულია ყოველ მხრივ. ძალიან ცოცხლად ხატავდა დუქან-ბაზარს აკვარელით, მხოლოდ უკანასკნელად დაიწყო სამარკანდის მრტივების ხატვა, რის შემდეგაც ძალიან დაეტყო მხატვრების ვერეშაგინის და რუბოს გავლენა, მის საღ ფერებს შეერია უმარილივით თეთრი ფერი და სუსტ ადგილებს ბოლის მსგავსი ბუნდი მიაფარა. მრევლიშვილმა გაათავა მოსკოვის სამხატვარო სასწავლებელი, მოიარა ევროპა და ჟიულიანის აკადემიაშიც სწავლობდა სამ წელიწადს. მას ახასიათებენ სურათები სოფლის ცხოვრებიდან. ტექნიკური მხარე სუსტობს. ხატვა მისი მუდმივი საქმე არ იყო. იშვიათად როცა გუნებაზე იყო მაშინ ხატავდა. ამ სამი წლის წინად ქართულ ეროვნულ გამოფენაზე იყო მისი დიდი სურათი „მეფე ირაკლი“, სადაც ფსიხოლოგიური მხარე კარგი იყო, მაგრამ მოხაზულობა, სიმტკიცე ფორმისა ვერ იყო დამაკმაყოფილებელი.

ნიჭს არ ახლდა მედგარი ბრძოლის უნარი.

შემდეგ გამოვიდა მთელი რიგი ნიჭიერ ახალგაზრდა მხატვრების, რომელთა შორისაც იყვნენ: კიმაკურიძე, ხმალაძე, სიღომონ-ერისთავი, გრ. მესხი, გუდიაშვილი, კაკაბაძე, ქიქოძე, თოიძე ირ. გველესიანი, თავაძე, ელ. ახვლედიანი და სხვ.

მათ შორის მე დავახასიათებ სამ მხატვარს, რომელთა სახე უფრო გამორკვეულია; ესენი არიან: ლადო გუდიაშვილი, ირაკლი თოიძე და დავით კაკაბაძე. გუდიაშვილი ნიჭიერი დაკადენტი, მის ნაწარმოებში ძველი ქართულ ფრესკების გავლენით, ფუტურიზმი ქართულ ხასიათს იღებს.

ირაკლი თოიძე, რომელიც მხატვარის სუდეიკინის სიტყვით, ქართველი ერის გენიაა, ყველაზედ ღრმად სწვდება ეროვნულ სულს და აყალიბებს კლასიკურ ფორმებში. ჩემი პირადი აზრი სხვაა და თავს ვიკავებ.

კაკაბაძე, როგორც მრავალ ფეროვანი ტექნიკის ოსტატი და მეცნიერი, საყურადღებოა. ბოლო დროს გამოვიდნენ კიდევ რამოდენიმე ძალიან ნიჭიერი ახალგაზრდა მხატვრები, რომელთა შორის ყურადღებას იქცევენ: გამრეკელი, ჯაფარიძე და განსაკუთრებით გოცირიძე, რომლის სურათები ტექნიკურად დამუშავებული, უაღრესად მოდერნისტულია და იმავე დროს ქართული ხასიათის მატარებელი.

ვათავებ რა ქართველ მხატვართა მოკლე დახასიათებას, მოვიხსენებ ერთ ნიჭიერ ახალგაზრდა მხატვარს, როგორც შევიტყეთ სამწუხაროდ, ფრაიბურგში გარდაცვლილს, შალვა ქიქოძეს. დიდი ყურადღების ღირსია მისი დამახასიათებელი შარხები და ეტიუდები.

კ. გ. ხომალდი 1921 წლ. დეკემბერი. წიგნი პირველი. ჟურნალი იხსნება ს. აბაშელის პირით. ლექსში ფოლადის წკრიალი ისმის. სახეები ტროპიული ყვავილებით ყელმოღებულნი. რითმები ახალზე უახლესი. ამ სტრიქონებს მართლაც სილბო აქვს ნაქსოვისა და სიმტიცე ნაქედისა. გარდაიცვალა ძველი ზღაპარი და ანგელოზებით ძირს დაიხრება ოცნება, სულის ნაზი მხლებელი და დამშვიდებულ გულში იღვრება მოგონებათა ნელსაცხებელი. პოეტი აქ თავის ნაზ მხლებლის იღუმალ ჩურჩულში ჰპოულობს ერთგვარ რეზიგნაციას.

მესამე ლექსში ახალი ელემენტი შემოჭრილა. მისტიურ რელიგიური,—ეს ელემენტი უჩვევია აბაშელის პოეზიისათვის. პოეზია მოგონებაა სულისა ღვთივსახიერი ყოფნის „ამ დროს ეკუთვნის კურთხევა ჩემი და მოგონება უძვირფასესი“.

ლექსი მეოთხე. პოეტი გრძნობს თავის სულში მიმომავალს ვიღაც უცნობს. სული ერთ მთლიან და შემარიგებელ რეზიგნაციით დაოკებული, შორს მიჰყავს ისევ „ბედის საშიშ ქარებს“. მაგრამ არ არის, კარი, უნდა დაიწვას საკანი ძველი. და მოვარდება მზის ნიაღვარი და გარდარეცხა ათასი წელი“.

ო, რა ჩქარია მწველი და მკაცრი დროთა საზღვარზე შემოღამება... სული პოეტისა ისევ ახალ რეზიგნაციას პოულობს. სული პოეტისა ცეცხლზე და დროზე უძლიერესი და ფოლადზე უმკიდრესი ისევ ახალ გათენებას ეტრფის და მისი სული რეკვიუმს მოუთხრობს ძველ ქვეყანას. აქ ძლიერი შეგნებაა ძველი, სამყაროს დაღუპვისა. პოეტს ცალი ფეხი ამ ძველ სამყაროში აქვს და მას არ შეუძლია უნაღვლეად გამოეთხოვოს ამ ძველ სამყაროს და ილევება ბორკილთან ერთად წარსულ დიდების თეთრი სვეტები. ასე გრძნობს ს. აბაშელი მსოფლიო მეტომორფოზას. ასე გრძნობს მგოსანი კოსმიურობისა.

მაგრამ სხვა ცეცხლიც სწავს მის სულს. მის ბაგეზე დაჰფარფატებს „ერის ნაღველის ორი სახელი. „კრწანისის ველი და თებერვალი“. ორი დიდი უფსკრული რომელთა გაღმა იწყება ეპოქა ცრემლისა და ბორკილების ლესვისა. ერი, ტანჯვის ჩირაღდანით განათებული. საქართველო ტანჯვისა და ცეცხლის ელიძსზე, ჟამთა სივრცეში გაქანებული. სად ბრძოლის რაინდებს მიუვალი გზის ახმაურება უყვართ. სადაც სძულთ ნაძირალის სული ნაყიდი და გაყიდული. სად გზას იკაფავს ნათელ სპირალით ახალი ძველთან გადახიდული.

ლექსი ეპიკური გამოხმაურებაა მთელი იმ იმედებისა და ტკივილებისა, რომელნიც გვაღელვებენ ჩვენ როგორც მსოფლიოს და საქართველოს შვილთ. იგი კეშმარიტად ცივ ბრინჯაოს ჩარჩოა. აბაშელი უძლიერესი წარმომადგენელთაგანია, რომელიც ფოლადის ლექსით მეტყველი თაობისა.

მისი ემპედოკლესებური გადასვლა ახალ უპიურ ვიზიონერობაში ჩვენ სულს ახარებს. მაშ უსურვოთ მას ბრწყინვალე მომავალი.

ახალ გზებს ეძებს ახალგაზრდა ვარდოშვილი.

„და მოდის რაზმი ტკბილ მიზნებისკენ გამარჯვებიდან გამარჯვებამდის“. თვალსაჩინო პროგრესს აკეთებს ობოლი მუშა.

გ. რუხაძე მაინც ბორკილების ლეწვისკენ მოგვიხმობს. იგი არ ღალატობს მეგრძოლი თაობის მეთაურის ტრადიციებს.

პოეტი ტუქსიშვილი უნდა მოსცილდეს ხალხური პოეზიის პრიმიტიულ სახეებს. ჩვენში ვაჟა არაა დაფასებული, თორემ ტუქსიშვილი მიხედვებოდა სად თავდება სფერო ხალხური პოეზიისა და სად იწყება გზა ინდივიდუალურ ხელოვნური შემოქმედებისა.

ცნობილი მწერლის ლეო ქიაჩელის მოთხრობა „შეურაცხყოფა“ მისი უკანასკნელი ეპოქის პირმო არაა. ლეო ქიაჩელი რეალისტურ წერის მანერაზე უფრო შორს წავიდა. მისი ახალი გზა არის დარღვევა „რეალური“ რეალობის და ახალი უფრო მკვიდრი და გამძლე რეალობის შექმნა.

კარგ შთაბეჭდილებას სტოგებს დემნა შენგელაიას „დედოფალა მია“.

რომანტიკა ცისფერ თვალეზიანი. ფიქრობ ნეორომანტიული ქროლვა რომელიც დაიწყო ნ. ლორთქიფანიძით, ქართულს პროზაში, თავის ეტლს აგრძელებს დემნა შენგელაიას მინანქარის სტრიქონებით. იგი ცალი თვალით, ღამეს უცქერის უბეში“ ცალითაც ეთერულ ღმერთის ბრწყინვალეობას უსწორებს თვალს. ვნახოთ „ხომალდის“ შემდეგი ნომრები...

სალიტერატურო ხუთშაბათები. სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის ინიციატივით დაწესდა სალიტერატურო ხუთშაბათები. უკვე შესდგა შემდეგი ხუთშაბათები: 1. კოწია გამსახურდია: სტეფან გეორგი. 2. ლეო ქიაჩელი: ქართული მწერლობის გზები და მიზნები. 3. კოწია გამსახურდია: თომას მანი. 4. აკაკი შანიძე: ქართული კრიტიკა. ილია ნაკაშიძე: ეროვნული შემოქმედება. 5. კოკი აბაშიძე: ტრადიციული მხარეები ქართული შემოქმედებისა. 6. დ. უზნაძე: ნიკო ბარათაშვილი.

ეროვნული სამხატვრო გალერეა. დაარსებულია 1920 წლის 30 მარტის დამფუძნებელ კრების დეკრეტით. მიზანი: ძველი ქართული და ევროპის მხატვრული სურათების შეძენა, მეცნიერულად შესწავლა და მუზეუმის მოწყობა. ამავდროულად ამ მიზნისათვის მოეწყო გამოფენა და მთავრობის მიერ შეძენილ იქნა თვალსაჩინო სურათები, მოხდა აგრეთვე სხვა და სხვა მუზეუმთა კონცეტრაცია.

საბჭოთა ხელისუფლების დროს შეძენილ იქნა რამოდენიმე კოლექცია და გალერეასთან ერთად დაარსდა მხატვრული ბიბლიოთეკა. მოკლე ხანში დასრულდება კლასიფიკაცია სურათებისა, რის შემდეგ გაიმართება გამოფენა.

გალერეას ხელმძღვანელობს დამაარსებელი და ორგანიზატორი დიმიტრი შვედარდძე.

აკაკი წერეთლის სახლი. დ. საჩხერის რეკონსტრუქციის თანხმობით განუზრახავს აკაკის სახლში, რომელშიაც დაცულია მგოსნის მთელი ქონება, ჩასახლავს რკინის გზის მუშები. სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭომ შუამდგომლობა აღძრა შინაგან საქმეთა კომისარიატის წინაშე დაცულ იქნეს პოეტის ქონება და ბინა, როგორც ქართველი ერის საისტორიო ღირებულება.

აკაკი წერეთლის ანდერძი. აკაკიმ მთელი თვისი ადგილ-მამული უანდერძა ქართველ საზოგადოებას სამეურნეო შკოლის გასახსნელად. ანდერძი დღემდე არ არის სისრულეში მოყვანილი. აკაკის მოურავი კოტე აბდუშელიშვილი ამავდროულად მიზნით სწირავს მთელ თავის ქონებას, ოღონდ აკაკის ანდერძი იქნას შესრულებული. სრულიად საქართველოს მწერალთა კავშირის საბჭომ შუამდგომლობა აღძრა განათლების კომისარიატის წინაშე აკაკის ანდერძის სისრულეში მოსაყვანად.

მხატვართა სექციაში. ხელოვანთა მთავარ კომიტეტთან არსებულმა მხატვართა სექციამ დაადგინა გახსნას სამხატვრო სტუდია.

სურათების გამოფენა. იანვარში გაიმართება მხატვრების მოსკოვური, ირაკლი, გოგა და ნინო თოიძეების სურათების გამოფენა. გამოფენილი იქნება ამ ზაფხულს გურიაში ნამუშევარი და უკანასკნელი ნახატი „ქიმიკონი“. მწერალთა კავშირის საბჭოსაგან იქნება „ქიმიკონი“ ტიტულიანი ტაბლეტით მიწოდებული.

უცხოეთი

ნობელის პრემია. უკანასკნელი ნობელის პრემია, როგორც ფრანგული გაზეთები იუწყებიან, მიუღია საფრანგეთის დიდ რომანისტს ანატოლ ფრანსს. ფრანსი ამჟამად 77 წლისაა.

პლატონიური აკადემია დარმშტატში. ცნობილმა ახალგაზრდა გერმანელმა ფილოსოფოსმა გრაფ ჰერმან ფონ კაიზერლინგმა, რომელმაც 1918-19 წლებში გამოაქვეყნა თავისი შესანიშნავი თხზულებანი „ფილოსოფია ვითარდა ხელოვნება“ და „სამეზავრო დღიური ფილოსოფოსისა“ დააარსა დარმშტატში პლატონიური აკადემია. გაიხსნა გასულ სექტემბერში. აკადემიის მოხსენებათა პირველი სერია ასეთი იყო: გრაფ კაიზერლინგი: „რა გვინდა“ „ჩვენი გზა“, ჩვენი მიზანი. ერვინ რუსსელე: ბუდისტური, დასავლური და ორიენტალური მეტამორფოზები. რიჰარდ ვილჰელმ: ჩინური სიბრძნეთა წიგნი: მეტამორფოზები.

რაბინდრანათ ტაგორე ევროპაში. ტაგორე ამ ზაფხულს ეწვია გერმანიას. მან ბერლინის უნივერსიტეტში წაიკითხა ერთი თავისი ახალი პოემა და წარმოსთქვა სიტყვა: „სიჭაბუკე“. ტაგორეს დიდი ოვაციები გაუშარათ დამსწრე საზოგადოებამ. ბერლინიდან ტაგორე ეწვია გრაფ კაიზერლინგს დარმშტატში.

ბოკაჩიოს ნეშტი. ფლორენციის მახლობლად კერტალდოში ერთ სახლის ფუნდამენტში იპოვნეს იტალიელი მწერლის ბოკაჩიოს ნეშტი. (+ 1395) ასევე სრულიად შემთხვევით აღმოაჩინეს დანტეს ნეშტიც ერთ დროს.

ახალი რომანები. გერმანელმა მწერალმა ქალმა რიკარდა ჰუხმა, რომელიც ცნობილია თავისი ისტორიული რომანებით, გამოაქვეყნა სერია ახალი რომანებისა: რომის დაცვა და ბრძოლა. რომისთვის.

დოსტოევსკის შესახებ. შვეიცარიის გაზეთებში გამოქვეყნდა რუსის მწერლის თედორე დოსტო-
ევსკის ქალიშვილის ლიუბოვ დოსტოევსკის ასულის წერილები, სადაც იგი ამტკიცებს რომ მამა მისი
რუსი არ ყოფილა, რომ მათი გვარი ლათვიური მოდგმისაა და არც მას სურს რუსად იქნეს ჩათვლილი,
ამიტომაც თავის რუსულ სახელს ლიუბოვს ამიერიდან სცვლის ფრანგულ „ემედ“.

დანტეს გარშემო. სექტემბრის ოცს, იტალიის გაერთიანების დღესასწაულს დაერთო დანტეს დღესას-
წაული. ამ დღეს მთელი იტალია იგონებდა დანტეს, როგორც მსოფლიო მონარქიის იდეოლოგსა და
დიდ ნაციონალურ პოეტს. ამ შემთხვევისთვის იტალიის საფოსტო უწყებამ გამოაქვეყნა სერია დანტეს
მარკებისა. ამ მარკებს აწერია S. N. D. A. Società Nazionale Dante Alighieri (დანტე ალიგიერის
ნაციონალური საზოგადოება.) ამ მარკების შემოსავალი მოხმარდება დანტეს სახელობის საზოგადოების
ფინანსიურად გაძლიერების საქმეს.

გერჰარტ ჰაუპტმანი ვენაში. ვენას ესტუმრა გერმ. მწერალი გერჰარტ ჰაუპტმანი ნოემბრის 12-ს.
რესპუბლიკის მთავრობა და ხალხი დიდის ოვაციებით შეეგება მწერალს. იმავე საღამოს ბურგის თეატრში
დაიდგა მისი ახალი პიესა „და პიპა ცეკვავს“.

გოეთეს ახალი პოემა. ერთმა გერმანელმა ფილოლოგმა იპოვნა პოემა „იოსები“, რომელსაც გოეთეს
აწერენ. პოემა ესთეტიურის თვალსაზრისით არაფერს წარმოადგენს. სპეციალისტები ამტკიცებენ, რომ
ეს 16 წლის გოეთეს უნდა დაეწერა. გოეთეს მემკვიდრეებმა უკვე განაცხადეს ამ ნაწერზე თავისი
პრეტენზიები, თუმცა ფილოლოგიურ და ლიტერატურულ წრეებში ჯერაც არ დაბოლოებულია ცხარე
კამათი ამ პოემის აუტენტიურობის შესახებ.

კარუზოს გარდაცვალება. იტალიანურ გაზეთების ცნობით ნეაპოლში გარდაიცვალა ენრიკო კარუზო

რედაქტორი:

სარედაქციო კოლეგია.

გამომცემელი:

სრულ. საქართ. მწერალთა კავშირი.

